

intéz Móricz Zsigmond ellen, aki a trianoni határt átlépve azonnal „Coriolanusszá vedlett”, s aki a nemzetrontás „ördögi szerepét vállalta magára”.

*

Az erdélyi magyar sajtó, mely hetekig híven ismertette a Móricz romániai látogatásának egyes mozzanatait — a Móricz mellett és Móricz ellen írott cikkeket — nagy megütközéssel vette tudomásul Móricz hirtelen elutazását. Így a „Nagyvárad” c. napilap meg is kritizálja emiatt Móriczot.

„Móricz Zsigmondot — írta a lap — lelkenütötte a láthatatlan kő, amelyek a „Patria” szerkesztőségéből kiröpült. Mégis azt mondjuk: Móricznak nem volt oka hirtelen elutaznia. Meg kellett volna látnia, hogy itt román részről is védelmező karok nyúlnak feléje az intellektus és megértés pajzsával és meg kellett volna értenie, hogy azért a gesztusért, amely az itt élő kisebbség számára nagy vigasz, egy magyar írónak vállalnia és állania illik a kicsinyes támadásokat.”

*

Ma, mikor e sorokat írom, Móricz Zsigmond neve már távolról sem ismeretlen a románok előtt. Számos könyvét már románra fordították s az ő művei sok ezer példányban vannak forgalomban az egész ország területén.

DÉNES SZILÁRD

MIT BESZÉLNEK MÓRICZ ZSIGMOND TANULÓÉVEIRŐL AZ ISKOLAI ÉRTESÍTŐKÖNYVEK ?

Móricz Zsigmond diákkorát, magának az írónak előadásából, részletesen ismerjük. Az elemi iskolai évek történetét az „Életem regényé”-ben beszéli el. A debreceni kollégiumi eseményeket a „Légy jó mindhalálig” adja elő, sárospataki diákságát a „Kamaszok” c. regénytörödékek s a Pesti Naplóban (1939. évi júl. és aug. havában) megjelent cikksorozat ismerteti. Legbővebben a kisújszállási harmadfél év történetét ábrázolja, „Forr a bor” s „Bál” c. regényeiben. Az említett írói alkotások rajzait, elbeszéléseit azonban még egyben-másban érdekes módon ki tudjuk egészíteni a felsorolt iskoláknak megfelelő tanévbeli értesítőkönyvei segítségével.

Móricz Zsigmond a debreceni ref. főgimnáziumba tulajdonképpen már az 1890/91. tanévben beiratkozott, de az ez évi értesítő szerint tanév közben „eltávozott”, mégpedig betegsége miatt. Nevét mindamellelt ebben a félbeszakadt évben is megtaláljuk a segélyben részesült tanulók között. Az egyik alapítvány jövedelméből tizennégy fiú között kiosztott, mindössze 63 Ft. 30 kr. ruhasegélyből egy rész Móricz Zsigmondnak is jutott. Ha a kamatokat a segélyben részesültek között arányosan osztották el, egy-egy fiú 4 Ft. 50 kr. értékű segélyt kapott. Az ekkor elvesztett esztendő Móricz Zsigmond még egy félévszázad múlva is fájlalja. Az „Életem regényé”-ben elmondja, hogy nagybátyja, Pallagi Gyula hat év alatt végezte el a gimnázium nyolc osztályát. „Mindig szerettem volna — írja itt — én is megtenni ezt a virtust, mert én is vesztettem egy évet, az elsőt kétszer jártam s illett volna, hogy a Pallagi Gyula öccse behozza. De hát erre nem volt elég a vágott dohányom. Én nem tudtam megszerezni ezt az örömet az apámnak.” („Életem regénye” Bp. 1953. 71. l.).

Megszakított tanulmányainak folytatására az 1891/92. tanévben újra beiratkozott ugyanennek az iskolának az első osztályába. Évvégi bizonyítványa minden tárgyból végig jeles. (Testgyakorlatból azonban „Légy jó”-beli ismerősünk: Szűts Istók, elégségest adott neki.) Jelesrendű bizonyítványában magaviseletét nem minősítik jónak (a mai osztályzómódnak megfelelően *példásnak*), hanem csak a következő fokozatra, szabályszerűre érdeme-sítik. Szorgalmának, előhaladásának elismeréséül, az iskolai év végén jutalomkönyvül Radó Antalnak „Ezeregyéjszaka” c. művét adják neki.

Ez az év mindenképpen csendes nyugalommal telt el. Török tanítóéknál lakott, kellemes családi környezetben. Török bácsi nagyon szerette, „egész télen együtt bújták a könyveket . . . A bácsi regényt olvasott, ő meg a régi Ország-Világot, meg tanult is vele, meg Jókait is olvasott, a „Kétszarvú ember”-t meg az „Ösmagyar mesék”-et, és sakkoztak is sokat . . .” („Légy jó” é. n. 108 l.). Jelesrendű bizonyítványának köszönhetette, hogy a következő (1892/93-i) tanévre fél tandíjmentességet, az internátusban pedig bennlakással összekötött ingyenes

ellátást biztosítottak neki. Az internátus azonban nem volt az a kellemes, csendes otthon, mint amilyenben Török bácsiéknál volt része. A cétusbeli mozgalmasság, a „Légy jó”-ból ismeretes, olykor izgalmakkal telt nyugtalan napok, végül a tanulás mellett vállalt kötelezettségek, előmenetelére kedvezőtlenül hatottak. Évvégi bizonyítványában, az előző évivel szemben, a jelesek száma felére csökken; most ugyanis magyarból, latinból, s rajzoló mértanból jó osztályzata van. Magaviselete azonban az 1891/92.-i szabályszerű helyett, ebben az évben már jó. A bizonyítvány gyengülése következtében kedvezményeit is csökkentették. Az 1893/94. évről már csak negyed-tandijelengedést kapott s az internátusban is most már 40 Ft. díjat kellett egész évre fizetnie. Ilyen kedvezőtlen mozzanatokkal indult harmadik osztálybeli tanulmánya. Évvégi bizonyítványának van aztán egy fájó pontja. Őt tárgyból jeles osztályzatot kapott ugyan, történelemből azonban elégséget. Pedig a „Légy jó” igazolása szerint a történelem iránt ekkor már megvolt benne a kellő érdeklődés. Mi hát a kedvezőtlen osztályzatnak magyarázata? Bizonyára már ebben az alacsony osztályban is jelentkezett annak — rá nézve kellemetlen — következménye, hogy nem tudta a vékonyra lapított tankönyvek szövegét, a szavakhoz ragaszkodva, pontosan megtanulni. Kijelentése szerint: „...nem bírtam azokat a nyomorult vékony kivonatokat, amit tankönyvnek hívnak. Nem bírtam magam rákényszeríteni, hogy azt a csekélységet, ami azokban van, szó szerint megtanuljam, s még azonkívül még azzal is aludjak és álomban is csak arra gondoljak...” („Forr a bor” II. kötet 171; Móricz Zsigmond Művei az Ath. kiadása. 1938—9).

De minden jeles osztályzatnál nagyobb értéket jelentett neki, hogy ebben az évben egy kiváló pedagógus volt magyar- s latin nyelvi tanára s egyszersmind osztályfőnöke, ti.: Gulyás István. Benne látta mindvégig a jó tanár megtestesülését s így mintaképét. Két emlékeztést is írt róla; az egyiket saját folyóiratába a „Kelet Népe”-be (1942. márc. 15. sz. 5. l.). Többek közt ezeket mondja: „Dr. Gulyás István talán az egyetlen kedves tanárom volt. Abban egy, hogy 1893. óta, mikor a debreceni harmadik gimnáziumban osztályfőnököm volt, annyira szeretetébe vett, hogy haláláig megtartotta velem a barátságot.”

A harmadik osztály befejeződése után valóra vált az az aggodalma, hogy a következő évre a sárospataki iskolába kerül; ti. szülei is odaköltöztek. Pedig „ő már tele volt itatva a debreceni keveléssel s meg volt győződve, hogy ilyen kollégium nincs több a világon.” („Légy jó” é. n. 14. l.). Még nagyobb szeretettel nyilatkozik a debreceni iskoláról a „Forr a bor”-ban: „...pár éve elvittem oda a feleségemet, hogy megmutassam neki diákkori életem tanyáját, ahova a szívem ma is olthatatlan szerelemmel visszahúz.” (I. kötet 31. l.)

Sárospatakra vitték tehát az 1894/95. évben, a negyedik osztályba. Az iskolaváltoztatás, legalább is abban az időben, úgyszólván minden esetben zökkenővel járt. Móricz Zsigmond sem volt kivétel. Évvégi bizonyítványában egyetlen egy jeles maradt, de azt legalább debreceni történelem-tanárának dicsőségére, épp a történelemből kapta, a debreceni elégséges osztályzat után. A sárospataki magyar-tanára sem tudott azonban mindjárt kezdetben Móricz Zsigmond lelkivilágába belelátani. Ebben az évben a stilisztikát tanulták, Névy László tankönyve alapján. Az értesítőkönyben a negyedik osztály magyarnyelvi anyagának felsorolása ezzel a ponttal kezdődik: „Az egyszerű és szép irály”. Bármily hihetetlenül hangzik is, Móricz Zsigmondnak ebből a tárgyból s ebből az anyagból, 16 éves korára csak *elégséges osztályzatot* sikerült elérni.

Az ötödik osztályú bizonyítvány érdekessége, hogy az előző évivel azonos tanára most már jeles osztályzattal ismerte el Móricz Zsigmondnak a magyar nyelvből tanúsított tudását s előhaladását, az előző évi elégséggel szemben. A német-nyelvi elégséges jegy mutatkozik ebben az évben agasztónak. A *Cájsz*-gúnynéven ismert tanár tanította ezt a tárgyat, s Móricz németnyelvi tudásának ez az értékelése már mintegy előre sejteti a hatodik osztályban kitöréssel fenyegető vihart. Egyébként pedig ötödik osztályos korában év végén, a többi tárgyból így alakulnak érdemjegyei: három jelest s négy jót adtak neki. Művelődés iránti hajlamára jellemző, hogy ebben az évben beiratkozott a rendkívüli tárgyként tanított francia nyelvre is; jó osztályzattal értékelték ebbeli tudását.

Az 1896/97. évben megkezdett hatodik osztályú tanulmányainak első harmadévi eredményét több leírásból is ismerjük. A „Forr a bor”-ban (I. k. 50.) röviden így beszél el a történeteket: „Hatodikban karácsonykor három szekundát kapott, latinból, görögéből, németből, ami annyira elkeserítette, hogy többet nem akart iskolába menni.” Ilyen előzmények után kerül Móricz Zsigmond a kis alföldi városnak, Kisujszállásnak ref. főgimnáziumába. Az iskolának melegszívű, nagy műveltségű ifjú igazgatója, Pallagi Gyula veszi unokaöcsét pártfogásába. Móricz Zsigmondra eleinte visszas hatással volt a változás. „...úgy érezte, mintha valami roppant nívósüllyedésben volna része a két híres és nagy kollégium után.” Új környezetével azonban rövid idő alatt mégis megbarátkozott. Sárospatakon egyik okozója volt elégedetlenségének, hogy ott az V—VI. osztályú tanulók még nem lehettek az önképzőkörnek tagjai. Ezért történt hogy „egy titkos önképzőkört csinált hat taggal saját osztá-

lyukból.” (Bál. 161 l.). Kisújszálláson ily nemű akadály nem volt, s eleinte valóban úgy mutatkozott, Móricznak ez irányú vágyai kielégülhetnek. Nyugalmának visszatérével tanulmányait is odaadással végezte; ennek eredményeképpen hatodik osztálybeli bizonyítványa jelesrendű lett. Részt vett az önképzőkör szavalóversenyében is. Az értesítő szerint egy alig ismert költőnek, Karlovszky Endrének „A kis Marie regéje” c. romantikus tárgyú, terjedelmes költeményét adta elő. A pályadíjat ugyan másnak ítélték oda, de Móricz szavalata is dicséretben részesült. Az említett vers 181 – tíz szótagos – sort tartalmaz, s íme, Móricz Zsigmond mégis vállalkozott megtanulására s előadására. Ez mindenetre jellemző adat arra nézve, milyen jó hatással volt rá az iskolaváltozás. Sárospataki tanulmányaival kapcsolatban még azt panaszolja ugyanis: „Memóriája nem volt, könyvnlkülit nem tudott bevágni.” (Forr a bor. I. köt. 49. l.) Hónapok alatt tehát mennyit változott önmaga értékének becslése, emlékező tehetségének megítélése. Másik érdekesség még, vajon hogyan terelődött figyelme ennek a kevésbé ismert költőnek alkotására, s miért választotta költeményét az önképzőkörben való előadásra. A verset minden valószínűség szerint az ifjúsági könyvtárnak egyik, közkézen forgó kötetéből, Endrői Sándornak „A magyar költészet kincsesháza” c. antológiájából ismerte. A ma mozgalmas előadása, hangfestő részletekben gazdag, színes nyelve kaphatta meg Móricz érdeklődését. Az első sorokban olvassuk a következőket:

A mozdony úgy nyög, mintha kebele
 Aggálllyal volna, mint enyém, tele.
 Söhajt. Zihál. A sok vaslánc zörög.
 A föld alatta reszket, dübörög.
 Zúg a nagy erdő. Jajgat, sír a szél,
 És síri hangon bús regét beszél.

Az 1897/98. tanévben Móricz Zsigmond a hetedik osztályt végzi, ugyancsak Kisújszálláson. Előző jelesrendű bizonyítványához képest ekkor lanyhulás mutatkozik. Most csak magyarból, földrajzból s természettanból van jelese, a többi tárgyból jó osztályzatra érdemestik. A visszaesésre írásai alapján több magyarázatot is adhatunk. A középiskolai tanítás anyaga fejlett szellemi képességének már nem nyújtott elegendő táplálékot. A fiatal korban gyakori búsongás, lehangoltság is sűrűn elfogta. „Semmi kedve nem volt tanulni. Únta az egésztestet, ahogy únta az egész életet.” (Bál 7. l.) Ugyancsak a „Bál”-ból látjuk, hogy ifjúkori drámakísérletéhez, a „Sertórius”-hoz is hetedik osztályos korában fogott hozzá. Móricz Virág is azt írja „Apám regénye” c. könyvében: „Az egész hetedik gimnáziumot azzal töltötte, hogy írta – tragédiáját.” Végül pedig, hogy nagybátyjának minél kevesebb anyagi terhet okozzon, instruktorkodással is foglalkozott. Nehéz felfogású fiúkkal kellett küszködnie; pl. „az egyiket egy nekedorára nem bírta rákényszeríteni, hogy odafigyeljen.” (Forr a bor. I. köt. 53. l.) Egyébként pedig tanulmányaiban kifejtett előhaladásáért ez év folyamán 40 Ft ösztöndíjban s fél tandíjmentességben részesült.

A „Bál”-ból tudjuk, hogy hetedik osztályos korára már teljesen kiábrándult az önképzőkörből. Szavai szerint: „... az önképzőkörön régen túl volt. Már hatodik osztályos korában kiélte az unalmas vasárnap délelőtti nyavalygásokat.” Számítottak pedig munkásságára, mert év-clejen beválasztották a bíráló bizottságba. A vezető tanár évi jelentéséből kitűnik, hogy némi érdeklődést mégis mutatott a kör iránt. Az egyik ünnepélyen szavallattal szerepelt, s év végén két pályamunkája is elnyerte a kítűzött díjat. A hetedik osztályos korából való értesítő még arról is számot ad, hogy az előző tanév végén Móricz Zsigmond s még négy osztálytársa az iskola természetrajzi múzeumának ajándékozta rovargyűjteményét. (M. Zs. gyűjteményében az értesítő szerint 180 bogár volt.) Az ajándékozók Móricz Zsigmond mellett: Nagy Géza, Pápay Pál, Schöffler József. Valamennyivel találkozunk a „Forr a bor”-ban. Nagy Gézát, „az osztály heccmajszeré”-t Kiss Pali álnéven ismerjük. Pápay Pál regénybeli nevé: Péterypista, az október hatodikki tüntetésnek egyik szervezője s ünnepi szónoka. Schöffler Józsefet Steiner néven szerepelteti az író. Jellemrajzában többek közt ezt olvassuk róla a „Forr a bor”-ban: „Mosolyogva állott rendelkezésre, mert kitűnő tanuló volt s a mai leckével is úgy elkészült, mintha sejtette volna, hogy felelni fog.” (I. k. 60. l.) Amint Kasznár, a természetrajz tanára a fenti négy nevet nyilvántartásába egymásután beírta, korántsem gondolta, hogy negyven év múlva ugyanezek a személyek, ha más néven is, egy regénynek a lapjain ismét egymás mellé kerülnek.

Móricz Zsigmond az 1898/99. tanévben eljutott középiskolai tanulmányainak befejezéséhez. Ennek az évnél vívódásait, lelkitusait részletesen ismerjük a „Forr a bor”-ból.

Az erről az évfolyamról szóló értesítő adataiból ugyan arra lehetne következtetni, mintha a szorgalmas diák előtt egyéb cél sem lebegett volna, mint hogy a nyolc év küzdelmei megnyugtató módon, jó tanulmányi eredménnyel záruljanak. Az osztályvizsga után kapott

bizonyítványában két jó jegyen kívül végig jelese van. Az érettségien pedig jól éretnek minősítették.

Az önképzőkör év végi jelentése nevét két ízben említi: az alakuló gyűlésen bíráló bizottsági taggá választották, továbbá pályadíjat nyert ily című irodalmi tárgyú értekezése: „Arany János jelmeze „Epilógus” c. költeménye tükrében”. Az értesítőből megtudjuk még, hogy Möricz Zsigmond az utolsó iskolai évben teljes tandíjmentességgel végezte tanulmányait.

Ezek azonban csak külső adatok arra nézve, hogyan telt el a huszadik évében levő ifjúnak középiskolai tanulmányait befejező utolsó esztendeje. Két súlyos gondnal kerül erre az évfolyamra. A már benne élő írói törekvése arra sarkallta, hogy az előző évben megkezdett s már meglehetősen „elöregeladott” drámáját, a „Sertorius”-t befejezze. De emellett úgy érzi, a köz érdekében is vannak kötelességei. Így jutott annak tudatára, hogy az iskolában működő Segítő Egyletben megfelelő tér nyílnék számára ilyen törekvéseinek szolgálatára.

Ismeretesek a „Bál” c. regényből a Segítő Egyletben folytatott munkásságának részletei. Azt akarta Möricz kiváltképp biztosítani, hogy a következő években a szegény tanulóknak ne okozzon gondot a drága tankönyvek megszerzése. Azon fáradozott, hogy alapot teremtsen megfelelően felszerelt tankönyvgyűjtemény létesítésére és fokozatos fejlesztésére. Emellett azonban tandíj-, ruha-, frószsergeélyt is igyekezett a rászorultaknak juttatni. Munkája eredményéről csak annyit, hogy a segélykönyvtár könyveinek száma elnöksége idején 189-ről, 380-ra emelkedett. A segélykönyvtár gyarapodását az értesítőkönyvben kiadott összefoglaló jelentésében, Barla Szabó Jenő, az egyletnek ma is élő felügyelő tanára, örvendetes tünethként említi. Beszámolója szerint Möricz Zsigmond elnöksége idején hatvan tanuló tudtak kölcsöntankönyvekkel ellátni. Másik kiemelkedő jelenség az egyesület ez évi életében, hogy a „Bál”-ban részletesen ismertetett mulatság 70 frt-nyi tekintélyes összeggel növelte a szegény tanulók támogatására fordítható egyesületi tőkét.

Nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy Möricz Zsigmond élete folyamán még frásaiban is eléggően gondolt segítő egyesületi eredményes munkásságára. A „Rokonok”-ban olvassuk: „Valahogy az villant eszébe [Kopjáss Istvánnak], hogy diák korában elhatározta, hogy a Segítő Egyesületnek, amelyet ő alapított, illetve szervezett újjá, míg él, pártfogója lesz, s egész tervekkel dolgozott ki, hogy évente mennyivel fogja segíyezni, míg csak az egyesület oly erős nem lesz, hogy minden fiú, akár szegény, akár gazdag, onnan kapja az összes iskolakönyvet”.

Nézzünk még végig ugyancsak az értesítők útmutatása szerint Möricz Zsigmond középiskolai tanárainak meglehetősen hosszú során. Érdekes egyéniségek tűnnek szemünk elé. Olyanok, akik egy és más tekintetben tagadhatatlanul hatással voltak az író szellemi fejlődésére, vagy pedig figyelmét annyira megragadták, hogy a hozzájuk fűzött emlékek még férfi korában sem vesztek el eleveenségükből. A debreceni tanárok között, a már említett derék Gulyás Istvánon kívül, Bosznay István és Kovács János neve mellett kell megállapodnunk. Bosznay István, jónévű festőművész a debreceni ref. főgimnáziumban rajztanárként kezdte pályafutását. Két évig tanította Möricz Zsigmondot rajzoló geometriára. Az 1892/93. iskolai évben Bosznay ebből a tárgyból a második osztálybeli Möricz Zsigmondnak *jót*, a következő évben pedig jeles osztályzatot adott. E tanár hatásának tulajdoníthatjuk, hogy Möricz Zsigmond már serdülő fiú korában kezdett a művészetek iránt érdeklődni. Sárospataki diákágáról beszéli: „... én akkora könyvtömeget hordtam haza, a Pasteinert, óriási nagy alakú díszkönyv, benne az egész művészet történelme”. („Forr a bor” II: 17. 1.)

Másik említésre méltó tanára az akkor 76 éves Kovács János, földrajzra tanította. Kovács János életrajzából tudjuk, hogy mint Tisza Domonkos nevelője, fiatal korában tanítványával Egyiptomban is járt. Möricz Zsigmond figyelmét bizonyára lekötötte a tanítás közben, ettől a tanártól hallott gyakori úti visszaemlékezés; bár azt is el kell mondanunk, hogy emellett őt is mulattatta, mikor osztálytársai tréfás gúnyolódással utánozták az érdekes élményeit közlő öreg tanáruk előadásmódját. „Akkor hozzáfogott Orczy mesélni az ismert mondókák egyikét: az öreg, mint gróf úrfiak nevelője járt Egyiptomban, s minden órán szóba hozta Egyiptus országát: — „Mikor én Egyiptus országába jártam, — mondta az öreg dünyyögő hangján: — hát látok ott két nagy fertelmes krokogyélus madarat!...” — Kibukkanva kezdett hahotázni az osztály, — „hát kitáttya a száját a krokogyélus madár: én pedig fogom a szimpla puskám, osztán jól rádupláztam...” („Légy jó” 137. 1.)

Egyébként Kovács János útjáról visszatérve, 1856 júniusában a kir. m. természettudományi társulat ülésén tapasztalatairól előadást is tartott, „Jelentés Afrikai utamról” címen. Bevezető szavai így hangzottak: „Mielőtt utazásom csekély eredményét bemutatnám, szükséges látom megemlíteni, hogy annak célja nemcsak nem tudomány volt, hanem inkább ellenkezzet, legalább akadályozólag hatott a célszerű búvárkodásra és gyűjtésre. Ugyanis súlyos mellbeteg növendékemmel küldtettem ki, hogy az egyiptomi és nubiai langyos száraz tél adja neki meg azt, mit itthon az orvosi tudomány már meg nem adhatott; annál fogva a Nil völgyétől messzebb vivő kirándulást soha nem tehettem, mert növendékemet elhagynom

nem lehetett, s ő nem volt képes semmi fáradtság vállalatra. Egyetlen egyszer távoztam el tőle egy reggel, estig tartó kirándulásra . . ." (A jelentést elolvashatjuk a debreceni hely. hitv. evang. főgimnázium 1856/57. tanévi „Értesítvény”-ében.) Kovács János jellemzésére említsük még meg, hogy tanulmányait részben a berlini egyetemen végezte, s később a bécsi geológiai társulatnak levelező tagja volt.

Sárospataki tanárai közül Móricz Zsigmond épp azoknak kiváló tudását hangsúlyozza, akik 1896 karácsonyán a hatodik osztályban latinból, görögből és németből elégtelenre érdemestették. A latin tanár Szoldos Benő, mint Thukyidész műveinek fordítója tette nevét ismertté. A görög tanár Szinyei Endre, egyik tanártársával terjedelmes görög szótárt szerkesztett. Rác Lajos német tanár pedig Wundt műveinek s más filozófiai alkotásoknak fordításával a magyar bölcséleti nyelvnek fejlődését s a filozófiai műszavaknak megteremtését segítette elő. Mindennek hangsúlyozásával Móricz Zsigmond nem hallgathatja el, hogy az említett tanárok csak kedvelt tanulmányukat folytatták buzgalommal, de „ráneveltség, szaktudás, pedagógiai képzettség” hiányzott belőlük. („Gyalogolni jó” Bp. 1952. 262. l.)

Kisújszállási tanárai közül legelsőnek nagybátyját, a „Légy jó mindhalálig”-ból, a „Forr a bor”-ból s a „Bál”-ból ismert Isaák Gézát, való nevén Pallagi Gyulát említjük. Az író pályája teljes folyamán a legnagyobb hálával, szeretettel s tisztelettel emlegeti nagybátyját. A „Harmatos rózsá”-tól az „Uri muri”-n át a „Rózsa Sándor”-ig nagyon sok írásában elénkvetíti rokonszenves, nemes egyéniségét. Érdekes azonban, hogy tanításáról, tanári képességéről sehol sem fest képet. Pedig Pallagi Gyulát ebben a vonatkozásban is érdemes lett volna megismertetni. Mint mindig s mindenütt, tanítványai körében is közvetlen egyszerűség, halk szavú, derűs finomság jellemezte. Soha senkire erőlyesen nem kellett rászólnia, a fegyelmező erő nemes egyéniségéből önmagától sugárzott. A közölt ismereteket eredeti módon tudta a mindennapi élettel összekötni, úgyannyira, hogy tanításai, példái, hasonlatai feledhetetlenül megragadtak emlékezetünkben. Kisújszállásra kerültekor Móricz Zsigmondot a hatodik osztályban Pruzsinszky Pál tanította történelemre. Ez a kiváló történettudós ekkor még 35 éves fiatalember volt; s ugyanebben az évben, életrajzában ezt írja róla a Pallas Nagy Lexikona: „Világtörténeti vonatkozású cikkeket ír e lexikonba”. Főképpen a francia forradalommal foglalkozott, később pedig, mint a budapesti ref. teológiai akadémia tanára s igazgatója az egyháztörténetet művelte. Megírta Kálvin János életrajzát, s élete végén kiváltképpen a hugenották történetét tanulmányozta. Munkásságát külföldön is nagyra értékelték. Tiszteletbeli doktora volt a genfi, valamint a montpellieri prot. teológiai fakultásnak. Szakörökben is ismert volt Móricz Zsigmond irodalomtanára, Szeremley Barna. Irodalmi munkásságával megbecsülést szerzett nevének. Kivált Arany Jánost tanulmányozta áhítatos elmélyedéssel. A „Forr a bor”-ban (I: 55–57. l.) Móricz Zsigmond rokonszenves képet fest róla. A latin és görög nyelvre a három év alatt állandóan ugyanazt a két tanár tanította; latinra Barcza József, görögre Soós József. Iskolai elfoglaltságuk mellett mindketten klasszikusokat is fordítottak. Együttesen lefordították Gelliusnak Noctes Atticae c. érdekes munkáját, valamint Barcza József egymagában Seneca Erkölcsi Leveleit. Az említett fordítások a Tudományos Akadémia kiadásában, a Görög és Latin Remekírók sorozatában jelentek meg. Soós József még Pausanias útleíró művének egyes részleteit is közzétette magyar fordításban. Móricz Zsigmond Soós egyéniségét a „Forr a bor”-ban meglehetősen szatirikus éllel festette meg. Koós néven szerepelteti. Tanításbeli fejlett készségéről azonban elismerően nyilatkozik: „Koós, aki kitűnő pedagógus volt, csak féltelen temperamentumán nem bír uralkodni, oly szelid, szorgalmas nyugalommal dolgozott most a Torony András tudományának gyarapításán, hogy Misi a végén megbékült vele és semmi haragot, vagy ellenszenvet nem érzett vele az óra végén”. (II: 49. l.)

Az értesítőkönyvekben, Móricz Zsigmond diákéletéből közölt apró adatok általában véve küzdeleimre, megpróbáltatásra, olykor azonban még válságos fordulatokra is mutatnak. Ámde a felmerült nehézségek végeredményében nemcsak lelki erejét fokozták s edzették, hanem az így szerzett tapasztalatok, benyomások, emlékek később nagy segítségére voltak írói pályáján. Karinyth Frigyesnek „Utazás a koponyám körül” c. műve ismertetésében mondta Móricz Zsigmond, hogy „a szerkesztés tudományát”, „a meseköltés abszurdumát”, „a kitalált történetekben való hitet” már régen lenézi. („Válogatott irodalmi tanulmányai” Bp. 1952.) Mint ahogy Arany János is epikai hitlere építette alkotásait, általában Móricz Zsigmond is a valóságban megtörténtet dolgozta fel. Mindvégig bőven meríthetett a gyermek- és ifjúkorától kezdve vele történtek emlékeiből és saját tapasztalatainak gazdag tárházából.

Összefoglaló kimutatás Mórincz Zsigmond diákköri előmeneteli jegyeiről (osztályzatairól)

Az iskolai év	Az osztály megjelölése	Az iskola helye	Tárgy s készség megjelölése													Egyzet				
			Vallás	Magyar	Latin	Görög	Német	Francia	Földrajz	Történelem	Számtan	Rajzoló mértan	Természetrajz	Természet-tan	Filozófia		Enek	Testgyakorlat	Széprás	Dolgozatok külső alakja
1891/2	I.	Debrecen	1	1	1										1	3	1			2
1892/3	II.		1	2				1		1	2				1	3	1			1
1893/4	III.		1	1	1		2		1	3	2	1				2	3			
1894/5	IV.	Sárospatak	2	3	2		2		1	2	3				2	2			1	1
1895/6	V.		1	1	2		3	2		1	2				2	2			1	1
1896/7	VI.	Kisújszállás	1	1	1		2	1		1	1				1	1				1
1897/8	VII.		2	1	2		2			1	2			1	1	1				1
1898/9	VIII.		1	1	1		2	2	1		1	1			1	1				

¹ A francia nyelvet rendkívül tárgyként tanulta.
² Csak az évfévi osztályzatok állnak rendelkezésre. A pataki szekundákat karácsonykor kapták, s így ezek nem kerültek be a kimutatásba.

Az 1-es szám értéke : jeles; a 2-es szám értéke : jó; a 3-as szám értéke a mai közepesnek felel meg.